

ÇAĞDAŞ TAKI TASARIMINDA PORSELENİN KULLANIMI

Sibel SIDIKA SEVİM¹, Nesrin YEŞİLMEN²

ÖZ

İnsanlar var olduğu günden beri takılar gerek inanç, sihir, korunma gerekse süslenme amacı ile kullanılmıştır. Değişen ve gelişen çağlarla birlikte takı olgusu da değişim göstermiş ve her dönem farklı bir anlam kazanmıştır. Takı kimi zaman tasarım ile kimi zamanda kullanılan malzeme ile anlam kazanmış ve tarihte yer edinmiştir. Endüstri devrimi ile birlikte bakış açımızın değiştiği sanat ve zanaat kavramları zamanla iç içe geçmiş ve yeni oluşumlar ortaya çıkmıştır. Çok eski tarihlerden, 18. yüzyıla kadar zanaat olarak görülen kuyumculuk ve takı; 18. yüzyıldan sonra sanat alanına girmeyi başaramamış ve çağdaş sanat tarihinde yer edinmiş, sanatçıların yaptıkları eserlerle takı tasarımı çok önemli gelişmeler kat etmiştir. Tüm bu oluşumların ışığında bugün takı tasarımı dendiği zaman akla ilk gelen unsurlardan biri farklı malzemelerle üretilen özgün takılar olarak düşünülebilir. Sadece değerli metallerin ve taşların kullanıldığı klasik takılar yerini daha modern, sınırların olmadığı ve her tür malzemenin kullanılabildiği özel tasarımlar olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Bu makalede ise sınır tanımayan çağdaş takı tasarımında malzeme olarak porselen kullanımına değinilerek porselen kullanan modern takı tasarımcılarından örnekler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Takı, Tasarım, Porselen

¹ Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü, sssevim(at)anadolu.edu.tr

² Arş.Gör. Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü, nesrinyesilmen(at)anadolu.edu.tr

THE USE OF PORCELAIN IN CONTEMPORARY JEWELRY DESIGN

ABSTRACT

Jewelry has been used for the purposes of belief, magic, protection or ornamentation since the day the human beings have existed. The phenomenon of jewelry has changed with developing and changing ages and has gained a different meaning in each period. Jewelry gained meaning and a place in the history sometimes with its design and sometimes with the materials used. Concepts of art and craft towards which our point of view changed with the industrial revolution intertwined in time and new formations occurred. Jewelry and jewel had been accepted as crafts from the ancient times to the 18th century, after the 18th century, jewelry succeeded to be accepted as an art and gained a place in the history of contemporary art. With the works of the artists, the design of jewelry improved and had very important progress. In the lights of all these formations, when someone thinks about the design of jewelry, one of the elements that comes to mind is the original jewelry that is produced with different materials. Classical jewelry on which just precious metals and stones are used gives place to special designs which are more modern, unlimitedly composed with every kind of materials. In this article, the use of porcelain in the boundless contemporary design of jewelry is going to be mentioned and examples are going to be presented from the works of modern jewelry designers who use porcelain..

Keywords: Jewelry, Design, Porcelain

Sevim, Sibel Sıdka ve Yeşilmen Nesrin, “Çağdaş Takı Tasarımında Porselenin Kullanımı” *ulakbilge* 4, 7 (2016): 129-140.

Sevim, S. S., ve Yeşilmen, N. (2016). Çağdaş Takı Tasarımında Porselenin Kullanımı, *ulakbilge*, 4 (7), s.129-140.

Giriş

İnsanoğlunun yerleşik düzene geçmeden önce sahip olduğu ve kullandığı nadir eşyalardan biri takı olmuştur. İlk insanların takıyı neden kullandıklarına dair birçok sav ileri sürülmüştür. Büyü, korunma, minnet, bağlılık ve tören amaçlı kullanılması bunlardan sadece bazılarıdır. Takıların ilk kullanım amacı ne olursa olsun insan hayatında önemli bir yer tuttuğu ve hayatın vazgeçilmez bir parçası olduğu kabul gören bir gerçektir. Bu gerçeklerden yola çıkıldığında takı; geçmiş ile ilgili önemli ipuçları vermesi bakımından tarihi bir belge niteliğindedir. Tarihten günümüze gelmiş takılar bulunduğu toplumun siyasi, ekonomik ve sosyal yapısı ile ilgili birçok ipucu vermektedir. Dünyada takıları koruyucu amaçlı takanların sayısı günümüzde dahi azımsanmayacak kadar çoktur. Hristiyanlarda kullanılan ‘haç’, Müslümanlarda kullanılan ‘Fatma ananın eli’ buna örnek olarak verilebilir. Takı takmak ve kullanmak için bu örnekler gibi çok sayıda neden sayılabilir. Kuşkusuz bugün neden takı takılır dendiği zaman insanın aklına ilk gelen şey süslenme, hoş görünmedir. Güzellik ve süslenme kişiden kişiye, statüden statüye, çağdan çağa, topluma, yaşa, mesleğe hatta içinde bulunduğu toplumun psikolojik durumuna göre değişkenlik gösterir. Güzellik olgusunu takı ile bağdaştıracak olursak her toplumda buna paralel olarak farklı takıların ortaya çıktığını görebiliriz. Afrika takıları, Osmanlı takıları, Bizans takıları, Kalavela takıları, v.b. örnekler verilebilir. Bu örnekler incelendiğinde her çağın ve her toplumun takısının, kendine has bir üslup ve tarz taşıdığı görülmektedir.

Kemik ve taşlarla başlayan takının serüveni, bilim ve teknolojinin hakim olduğu bugün de gelişerek devam etmektedir. 19. yüzyılda sanatın her dalında olduğu gibi takı da belli değişimler ve evreler geçirmiş, zanaat kavramından kurtularak sanatçı gözüyle yeni tasarımlar üretilmiş ve boyut atlamıştır. 18. yüzyılda Endüstri devrimi ile takı sanayinin bir kolu olmuş ve kitlesel üretimde tek tip takılar yapılmıştır. Ancak William Morris’in öncülük ettiği Arts and Crafts hareketi takıyı da etkilemiş farklı bir bakış sunmuştur. Art and Crafts sanayi devrimine bir başkaldırı olarak ortaya çıkmıştır. Bu hareket her ne kadar endüstri ve sanayi devrimine karşı çıksa da endüstri artık hayatın bir parçası olmuştur ve ilerlemesini durdurmak mümkün olmamıştır. Bu yüzden William Morris ve arkadaşları sanayinin günlük kullanıma sunduğu, kitlesel amaç için üretilmiş ürünlerin biçim ve işlevi konusunda geleneksel yöntemlerin kullanılması gerektiğini savunmuşlardır. Yani üretilen nesnenin üzerinde ayırt edici bir detay, bezeme, dekor vb. ustalık gerektiren bir iz olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu anlayış ‘geleneksel sanat ve el sanatlarına yönelik yapılan bu çalışmalar temel sanat ve tasarım ilkelerinin temellerinin atılmasını sağlamıştır’(Aslan, 2014,S:11) Bu bağlamda tasarım olgusu ayırt edici bir özellik olarak ön plana çıkmış ve zanaat olarak kabul edilen birçok

alan sanatta yer edinmeye başlamıştır. Takının da özgün tasarımlara y6d6n6şme yolculuğu bu s6reçte başlamıştır diyebiliriz.

Tasarımcılar ve sanatçılar herhangi bir takıyı tasarlarken kimi zaman işlevi dışlamış kimi zaman ise malzemeyi farklılaştırmıştır. ‘Birçok takı sanatçısı farklı renkteki metallerle mine, fotoğraf, plastik, kâğıt, boya, t6y, çakıl taşı, b6cek gibi doğal ve doğal olmayan malzemeleri rengi, biçimi formu elde etmek amacıyla kullanmışlardır. B6ylece doğadaki nesnelerden bağımsız soyut formlarla duygularını takılara yansıtmışlardır’(Eroğlu, 2009, s:77). Teknolojinin gelişmesi ile birlikte birçok sanat dalında olduğu gibi takı alanında da malzeme çeşitliliği artmıştır. Kâğıt, plastik, keçe, kemik, değersiz metal, bitki, yapay malzeme v.b. kullanılan malzemelerden sadece birkaçıdır (Resim 1-2). ‘Klasik taşlı m6cevherlerin yanı sıra plastik ve naylondan tasarlanan aksesuar ve imitasyon taşlar 60’lı yıllarda 6nemli bir yer tutmuştur’(Soytogay,2006, s:36). Malzeme sınırının ortadan kalkması ile işlevsel ve formsal sınırlar ortadan kalkmış takı bir s6slenme, ziynet ve yatırım amacı olmaktan 6ıkmış, ifade ve anlatım içeren bir sanat eserine d6n6şm6şt6r. Takı alanında ortaya 6ıkan değişiklik, plastik sanatlar alanındaki sanatçıların zaman zaman farklı alanlara kayma isteği ve kendi iç d6nyalarını farklı alanlarda yansıtmaya ig6d6s6nden dolayı takı tasarımı oldukça fazla ilgi g6rm6şt6r. Her biri d6nya çapında 6n kazanmış, en prestijli 6d6llere sahip olan ağdaş ressam veya heykeltıraş olan Alexander Calder, Anish Kapoor, Claude Lalanne, Damien Hirst, Marc Quinn, Tim Noble & Sue Webster takı tasarımı yapan sanatçılara 6rnek olarak verilebilir.

Resim 1: Plastik Kullanılan Takı,
(<http://dividingmoments.blogspot.com.tr>
E.T:12.10.2014)

Resim 2: Plastik Takı Tasarım Kitabı Kapağı,
(<http://www.amazon.com/Erişim>
Tarihi:12.10.2014)

Çağdaş sanat anlayışı, yeni estetik arayışları ve çağın getirdiği olanaklarla birlikte takı tasarımında her malzeme kullanılır hale gelmiştir. Ancak Le Van'a göre ise; '20. Yüzyılın başlarından bu yana takıya dahil edilmeye çalışılan sentetik malzemeler çoğu zaman değersiz bir zanaat malzemesi algısının oluşmasına ve bu platformda en büyük tartışma alanın yaratılmasına neden olmuştur'(Le Van'dan Aktaran; Yalçın Erbilien, Z. Ö. , 2014, S;303) Bu söylemlere karşın takı, kişinin kendini ifade etmek için kullandığı en iyi yollardan biri olarak düşünülebilir. Tamda bu noktada takı sanatsal bir nitelik kazanır. 'Sanatsal takıların paylaştıkları en önemli nokta; sanatçıların özgün formları farklı tekniklerle birleştirerek yarattıkları eserlerde istedikleri sosyal, kültürel ve sanatsal mesajları ortaya koymalarıdır'(Dikmen,2014,S,25) Takıyı sanata dönüştüren sanatçı olarak Alexander Calder Örnek olarak verilebilir. Mobil ve stabil heykelleri ile tanınan sanatçının değersiz ve atık malzemeden yapılmış yüzlerce takısı vardır. 'Çalışmalarında genellikle çelik, pirinç ve seramik parçaları kullanmıştır. Tüm bu basit malzemeler onun öz bilincinde olduğu zekasıyla muhteşem takılara dönüşmüştür. Calder için objede kullandığı malzeme hiç bir şeydir asıl olan tasarımın kendisidir'(Yeşilmen,2014,S;281).

Takı yapımında sınırsız malzeme olanağından dolayı takıda belli ayrımlara gidilmiştir. Metal takılar, plastik takılar, sentetik takılar, organik takılar, seramik takılar vb. şeklinde örneklendirilebilir. Burada ki ayrım takıda kullanılan malzeme baz alınarak yapılmıştır. Bu bağlamda makalenin asıl konusunu çağdaş takı tasarımında porselen kullanımı oluşturmaktadır.

Porselen Takılar

Takının kemik ile başlayan varlığı çağlar boyunca gelişerek ilerlemiş malzeme olarak çeşitlenmiştir. Kağıt, metal, ahşap, plastik, cam, organik veya inorganik malzemeler takıda ana malzeme olarak ya da yardımcı eleman olarak kullanılmıştır. Seramik ise takıda kullanılan en eski malzemelerden biridir. Seramiğin M.Ö. 7000'lerde insan hayatına girmesi ile günlük kullanım eşyasından ritüellerde kullanılan özel aletlere kadar birçok ürün bu malzemeden yapılmıştır. Takıda ise seramik malzeme kullanımı ilk olarak Mısırlılarda görülmektedir. Mavi renkle sırlanmış takılar dikkat çekmektedir. Bu takılar daha çok korunma amaçlı muska olarak kullanılan takılardır. Mısırdan 30. Hanedan Dönemine (yani M.Ö 380-343) tarihlenen mezarlarda, genellikle mavi renkli fayanstı yapılmış muskalar bulunmuştur(Resim 3). Seramikten yapılmış "Skarabe" (Bok Böceği) ve hayvan başlı tanrı heykelcikleri yeniden doğuşu simgelerken, kem gözlerden korunmak amacıyla taşındıkları da kaydedilmektedir.

Resim 3: Mısır 30. Hanedan Dönemi Seramik Takılar,
([http://cyprusjetset.com/tr/yazarlar/tuncer-ba%C4%9F%C4%B1%C5%9Fkan/nazar-goez-dutmas%C4%B1-yaz%C4%B1-dizisi-\(2\)/Eri%C5%9Fim-Tarihi:11.02.2015](http://cyprusjetset.com/tr/yazarlar/tuncer-ba%C4%9F%C4%B1%C5%9Fkan/nazar-goez-dutmas%C4%B1-yaz%C4%B1-dizisi-(2)/Eri%C5%9Fim-Tarihi:11.02.2015))

Çağlar ilerledikçe seramik malzeme de gelişmiş porselenle en kaliteli seviyeye ulaşmıştır. Porselen ilk olarak M.S. 6. yüzyılda Çin’de bulunmuştur. Porselenin, beyaz, dayanıklı, yarı şeffaf ve rezonant özellikleriyle Song hanedanı (M.S. 960- 1279) zamanında en karakteristik özelliklerine eriştiği bilinir(Hobson’dan Aktaran Çakır, 2004, S:6). Çin porseleninin bu kadar etkili olması Avrupa’daki sanatçıları oldukça etkilemiştir. Bu durum kile cam katarak seramiğe şeffaflık etkisi yaratma fikrini doğurmuştur. Bu anlamda ilk girişim 1575 ve 1587 yılları arasında Fransa’da Medici ailesinin kurup işlettiği porselen fabrikasıdır. Ancak bu Çin’den getirilen sert porselenle aynı yapıda değil, buna oldukça benzeyen yumuşak porselendir. Medici porselenlerinden yaklaşık yüzyıl kadar sonra Meissen’de 1708 yılında Cholditz yakınlarında zengin bir kaolin tabakasının bulunmasını takiben Böttger ilk sert porselen örneğini üretmeyi başarmış,1710 yılında da ilk uygun üretime başlamıştır.Porselende kullanılan sır bileşimi cama çok benzer ve porselenin transparan olmasını sağlar bu durum porseleni seramik ve toprak eşyadan ayıran önemli bir özelliktir. Kimyasal olarak porselen; ‘kaolin, kuvarz, feldspat ve beyaz pişen kil harmanından imal edilen, sıvıları geçirmeyen yarısaydam, genel olarak beyaz renkte olan vitralaşmış seramik mamüllere denir’ (Sümer’den aktaran Sevim, 1994, S:4).

Porselenin keşfi ve yayılması ile birlikte bu malzeme birçok alanda kullanılmaya başlamıştır. Takı tasarımlarında ilk ne zaman kullanıldığı bilinmemekle birlikte 18. yüzyılda Josiah Wedgwood tarafından bulunun ‘Jasperware’ adlı yeni bir teknikle seramiğin cameo takılarda kullanıldığını görmek

mümkündür ³.19. yy da minyatür portre resmi yapabilmek amacıyla bir nevi minik tuval olarak kullanılmış ⁴ve üzerine portre işlenerek etrafı metal çerçeve ile kaplanan porselenler broş haline getirilmiştir. (Resim 4).

Resim 4: Victorio Broş, Porselen Üzerine Melek
Tasviri(<http://www.langantiques.com/university/index.php/Porcelain> Erişim Tarihi:24.12.2014)

Bugün takıda kullanılan birçok malzemenin yanı sıra porselen de oldukça fazla tercih edilmektedir. Bu porselenler atık olabileceği gibi, özel olarak porselen çamurunun şekillenmesi ile elde edilebilmektedir. Beyaz yapısı, ışığı geçirme özelliği ve sahip olduğu ince yapısı ile porselen takı sanatçısına estetik amacına uygun ifade olanağı sağlamaktadır. Porseleni çalışmalarında kullanan çağdaş takı tasarımcılarından örnekleri inceleyecek olursak; Pilar Cotter takılarının çıkış noktasını insanın doğası olarak ifade eder ve minimal çalışmalara ağırlık verir. Sanatçı takılarını yaparken metal bağlayıcılar ve ara elamanlar kullanmaktadır (Resim 5-6).

Resim 5-6: Pilar Cotter Takı Örnekleri, (<http://www.dailyartmuse.com/2011/05/02/pilar-cotters-porcelain-jewels/> Erişim Tarihi:24.12.2014)

³ <https://www.antiquesjournal.com/pages04/archives/cameos.html>

⁴ <http://www.langantiques.com/university/index.php/Porcelain>

Genç tasarımcılarından Katherina Wheeler eğitimini takı alanında tamamlamıştır. Tasarladığı takılarda altın ve gümüşün yanı sıra porselen kullanmayı tercih eden sanatçı farklı malzemelerle anlatımına değişik yorumlar katmıştır. Wheeler'in çalışmalarında geleneksel sanatlardan, denizdeki yaşamdan ve canlılardan, doğadan, insan ve ölümden etkiler görmek mümkündür.⁵ Sanatçı genel olarak gümüş, kağıt, iplik, kablo ve porselen gibi malzemeleri bir arda kullanarak heykelsi takılar yapmaktadır. Form olarak genellikle amorf ve kemik görünümünde çalışmalar yapan sanatçı renk olarak beyazı tercih etmektedir (Resim 7-8).

Resim 7-8: Katherina Wheeler Takı Örnekleri

(<http://katherinewheeler.com.au/category/jewellery/> Erişim Tarihi:12.01.2015)

Porseleni çalışmalarında kullanan diğer bir sanatçı Bulgaristan doğumlu Anna Kiryakova ise minimal tarzda takı tasarımlarına imza atmıştır. Porselen sanatçının sanatsal pratiğinin kökeni ve takı koleksiyonlarının ana malzemesidir.⁶ Porselenin saydamlığından ve beyaz renginden olduğu gibi yararlanan sanatçı hafif renk tuşeleri ve yıldızlarla takılarına hareket katmaktadır. Takılarında günlük kullanım eşyalarından ve doğal unsurlardan esinler görmek mümkündür (Resim9-10).

⁵ <http://katherinewheeler.com.au/about/>

⁶ <http://annakiryakova.de/en/about/>

Resim 9-10 : Anna Kiryakova Takı Örnekleri (<http://annakiryakova.de/en/shop/> Erişim Tarihi:12.01.2015)

Resim 11-12: Carol Gwizdak Takı Örnekleri

(<http://www.carolgwizdak.com/newwork.htm> Erişim Tarihi:13.01.2015)

Takıları ekolojik duruma dikkat çekmek için kullanan sanatçı Carol Kingsbury Gwizdak malzeme olarak porselen tercih eden takı tasarımcılarından. Sanatçıya göre doğal dünyanın görsel ve kavramsal dilini çizmek takı tasarlamak ile aynı şeydir. Bu yüzden takılarını tasarlarken birebir doğadan ilham almış ve bu durumu bir oyun haline getirerek basit zevkler oluşturmuştur. Takılarını porselen tabaklarda çim örtü içinde sergileyerek bu düşüncelerini desteklemiştir(Resim 11-12). Ülkemizde ise seramik sanatçılarından Hande Bilten seramik çalışmalarının yanı sıra porselen takılar yapmaktadır. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik-Cam mezunu sanatçı kendi atölyesini kurmuş ve burada seramikten düğme formlu takılar yapmıştır. Aynı zamanda gümüş, altın ve porselen kombinasyonlu takılar tasarlamaktadır(Resim 13-14).

Resim 13-14 :Hande Bilten Takı Örnekleri, (<https://handebilten.wordpress.com/> Erişim Tarihi:13.01.2015)

Sonuç

Takı insanlıkla birlikte gelişen bir olgu olarak hayatımızda yer edinmiştir. Malzeme olarak yüzyıllarca değişiklik göstermiş ancak çağdaş dönemde ise takının malzemesinden çok içerdiği mesaj ve anlamının önemi vurgulanmıştır. Bu doğrultuda ise verilmek istenen iletiyi güçlü kılmak ve anlatımını kolaylaştırmak için takıda alternatif malzemeler kullanılmıştır. Bu malzemelerden biri de porselendir. Çağdaş dönem takı tasarımcıları incelendiğinde porselen kullanan birçok tasarımcıya rastlamak mümkündür. Söz konusu çalışmada adı geçen sanatçılar dışında Herend Porcelain- Hildur Yf Jonsdottir, Ruth Tomlison, Stunnig Hand made Jewelry, Eszter İmres, Anne Perbet, Fabienne Christyn, Carol Gwizdak, Daniel Torres, Martha Pachon Rodriguez, Violaine Ulmer, Iris Verstappen, Mia Kwon, Paul Erlich, Marina Dragomirova, Daniel Zelis, D' Aurelie Lejeune, Anete Regel Delev, Lydia Buxton, Delphine Nardin, Remedios Vincent, Violaine Ulmer, Julie Moon, Marton Strohner, Chequita Nahar, Michelle Garcia, Pieter Stockmans, Claire Marfisi, Christine Simpson takılarında porselen kullanan sanatçılardan bazılarıdır. Bu anlamda porselenin takı malzemesi olarak kullanımı takının özgürleştiği ve kavramsal bir nitelik kazarak sanat alanında yer alması gerektiğini kanıtlar niteliktedir. Çünkü porselenle oluşturulmuş olan takı tasarımlarıyla alternatif bir anlatım oluşturulmuş, kullanıcı ve izleyiciye mesaj iletme işlevi ile akıllarda soru işareti uyandırmıştır. Bu bağlamda porselen takılar klasik takı anlayışının dışında bir

gösterge olarak yeni form ve tekniklerin oluşması bakımından takı tasarımına yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

Kaynaklar

- Aslan, E. E. (2014).Arts& Crafts (Sanat & El Sanatları) Hareketi ve Çağdaş Türk Seramik Sanatı Başyazarları, Erciyes Sanat, Erciyes Üniversitesi Enstitüsü Dergisi, Sayı; 2, Sayfa 8-18
- Çakır, F. (2004). Kemik Porselen Üretiminin İncelenmesi, Sanatsal Çalışmalarda Uygulanabilirliğinin Araştırılması Ve Estetik Niteliklerinin Değerlendirilmesi, Sanatta Yeterlik Eseri Çalışması Raporu, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Dikmen, Demirtaş, P. (2014). Değişen Kavram ve Gelişen Yorumlar İle Lif Sanatında Tekstil Takılar, Uluslararası Sanat ve Tasarım Kongresi, Bildiri Kitabı, Dokuz Eylül Güzel Sanatlar Fakültesi, İzmir
- Eroğlu, M. (2009).Modern Takı Anlayışı İçinde Alternatif Malzemelerin Kullanımı, I. Uluslararası Katılımlı Mücevher-Takı Tasarımı ve Eğitimi Sempozyumu, Aydın
- Sevim, S. (1994). Türkiye’de Başlangıcından Günümüze Porselen Dekorları, Sanatta Yeterlilik Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir
- Soytogay, D. (2006). Endüstri Devriminden Günümüze Takı Tasarımında Biçime Etki Eden Faktörler, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul
- Yalçın, Erbilen, Z. Ö. (2014). Takı Tasarımında Kavram Değişimi: Sentetik Malzemelerin Kullanımı, Uluslararası Sanat ve Tasarım Kongresi, Bildiri Kitabı, Dokuz Eylül Güzel Sanatlar Fakültesi, İzmir
- Yeşilmen, N. (2014). Özgün Tasarım Örneği Olarak Alexander Calder’in Takılabilir Heykelleri, Uluslararası Sanat ve Tasarım Kongresi, Bildiri Kitabı, Dokuz Eylül Güzel Sanatlar Fakültesi, İzmir

http://www.pilarcottoner.com/?page_id=47 Erişim Tarihi: 24.12.2014

<http://katherinewheeler.com.au/> Erişim Tarihi: 12.01.2015

<http://annakiryakova.de/en/about/> Erişim Tarihi: 12.01.2015

<http://www.carolgwizdak.com/index.htm> Erişim Tarihi: 13.01.2015

<http://www.handebilten.com/> Erişim Tarihi: 13.01.2015

[http://cyprusjetset.com/tr/yazarlar/tuncer-ba%C4%9F%C4%B1%C5%9Fkan/nazar-goez-dutmas%C4%B1-yaz%C4%B1-dizisi-\(2\)/](http://cyprusjetset.com/tr/yazarlar/tuncer-ba%C4%9F%C4%B1%C5%9Fkan/nazar-goez-dutmas%C4%B1-yaz%C4%B1-dizisi-(2)/) Erişim Tarihi: 11.02.2015

<https://www.antiquesjournal.com/pages04/archives/cameos.html> Erişim Tarihi: 11.02.2015